

լու պատճառով հողէ մսուրը վերցնցինք անոր տեղը արծաթէ շինուած մսուր մը դնելու համար: Վերցուած մսուրը ինձ համար աւելի թանկագին էր: Ոսկին և արծաթը հեթանոսութեան համար են, բայց քրիստոնէական հաւատքը այս հողէ մսուրին արժանի է: Անիկա որ ծնաւ հո՛ն, կը դատապարտէ ասկին և արծաթը: Ես չեմ դատապարտեր ասկայն զանոնք որ բարեպաշտութեամբ այգայէս վարուած են. բայց կը հիւանամ Տիրոջը վրայ, որ թէպէտեւ աշխարհի տրարիչը, կը ծնի ոչ թէ ասկիին և արծաթին մէջ, այլ հողէ մսուրին մէջ: Ահա այս տողերով կ'ողորար անուանի մեռակեացը զանցառութեանը վրայ ա'յն պարզութեան՝ որ Բեթղեհեմի հրապոյրն էր: Արծաթէ մսուրը այն «զարմանալի խորհրդանշաններէն» էր, զոր Ս. Հեղինէ Ս. Ծընընդեան այրին մէջ զետեղեց կուսական որդեծնութիւնը պատուելու համար:

Շատ կանուխէն Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ այլ և այլ քրիստոնեայ ժողովուրդներ ու վանականներ իրենց լեզուով կը կատարէին սաղմոսերգութիւն և պաշտամունք: Երուսաղէմի կղերը նոյնպէս տօնակատարութիւններ ունէր Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ: Էթէրիա իր ուղեգրութեան մէջ կը նկարագրէ թէ՛ Ս. Գերեզմանի և թէ՛ Ս. Ծննդեան եկեղեցիներու մէջ մասնաւորապէս տօները և արարողութիւնները. նոյն ուխտաւորուհիին խօսքերէն կը հասկցուի որ Ս. Զատիկէն քառասուն օր վերջը հինգշաբթի օրը երուսաղէմացիք Բեթղեհեմ կ'երթային և հո՛ն կը կատարէին տեղւոյն եւ օրուան յարմար պաշտամունք և կը յիշատակէին Գրիստոսի Ս. Ծնունդը, և պարզ է զիտեղ այս յիշատակութենէն որ Դրդ դարուն տակաւին հաստատուած չէր Համբարձման տօնը. վասնզի եթէ ան զոյու-թիւն ունենար փոխանակ Բեթղեհեմի, Համբարձման եկեղեցին հարկ կ'ըլլար երթալ, ինչպէս յետոյ կ'ընէին և այժմ ալ կ'ընենք, Համբարձման եկեղեցին երթալով: Այս տօնակատարութիւնէն զատ, Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ հանդիսաւորապէս կը կատարուէր Գրիստոսի Ս. Ծննդեան և Աստուածայայտութեան տօնը Յունուար 6ին, ինչպէս կը յիշատակէ զարձեալ նոյն ուխտաւորուհին: Նոյն օրը Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ կանոնական պաշտամունքը

կատարելոյ յետոյ կղերականք թափօրով կ'երթային Հովուանցի եկեղեցին և հո՛ն ալ կը կատարէին պատշաճ արարողութիւններ. այս մասին կը վկայէ 690ին նաեւ մեր Գրիգոր Արշարունի վարդապետը իր «Ընթերցուածոց Մեկնութեան» զիրքին մէջ (Հովուանցի եկեղեցիի մասին տեսնել մեր յօդուածը, Սիոն, 1927, էջ 337-340):

Օգտուած ենք հետեւեալ գիրքէն. Bethléem, le sanctuaire de la Nativité: PP. H. Vincent et F. M. Abel. 1904. (Շար.) ՄԿԻՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ԿԻՆԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԳ.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Գ. ԱՆԹԷՊԻՍ

1602 Դեկտ. 20. Կիր.— 1621.

ԱՆԹԷՊԻՍԻՆ ՅԵՐԱՍԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

Ա

Ս. Յակոբի Թիւ 582 Ձեռագրէն:

Այս Ձեռագիրն է վարդան վրդ.ի Մեկնութիւն Արարածոց զործը, զոր զրած է 1261-ին Սանահին վանքին Առաջնորդ Համադասոյ Եպս.ի և փակակալ Գրիգոր վրդ.ի խնդրանքով(*): Ընդօրինակութիւնը եղած է Սիսի մէջ 1586ին, առաջին երեք տետրակները Անթէպիի ձեռքով, իսկ մնացածը Յովսէփ Քահանայի ձեռքով, Յիշատակարանը Անթէպիի շարագրած է, իսկ Յովսէփ Քահանայն ընդօրինակած է: Բոլորգիր է գրչութիւնը, բաւական մաքուր և սիրուն, բայց անխնամ իրրեւ ընդօրինակութիւն: Կ'երևի այս Ձեռագիրը անգամ մը դուրս ելած է Սիսի Մատենադարանէն որ Սիմօն կթղթաւ. ձեռք կը բերէ զայն և զարձեալ կը նստի իր նախկին տեղը, ըստ հետեւեալ յիշատակարանի, որ գրուած է Ձեռագրիս վերջը զատարկ մնացած երկու թուղթերէն առաջինին վրայ.— «Վերսին յիշատակ է Սեբասացի Սիմէոն կրդկսին՝ ի մայրաքաղաք Սիս, քվին ՌԶԸ (= 1639) Արարածոց Մեկնիչ»:

(*) — «Ի թուականութեանս 26 (= 1261) եղև սկիզբը և կատարումն համառաւս վերլուծութեան արարչապատում մովսիսական մատենիս, ի խնդրոյ աբիական Տեառն Համադասպեա և Վարդապետին Գրիգորի, Փակակալին Սուրբ Ուխտին Սանահնի սատարութեամբ անարժան ծառայից քրիստոնէից վարդապետ»:

ՅՈՒՆԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

— Քաճաճ անընկերքանն եւ անեղին Հաւր եւ պատճառին բոլորիցս:

Փաճաճ Որդոյ անկատարածին եւ անեղբանն սկսեալ ի Հաւրէ անժամանակաբար:

Փաճաճ եւ Հոգոյն Սրբոյ եղաւ ի Հաւրէ բխմամբ անհատարած, Առաւելին յՈրդոյ եւ լցողին զեկեղեցի իւր սուրբ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ի թուականութեանս մերում հայկազեան տուժարի հազարերորդի, ի հառորդ՝ տասն տեւորդիս (= $1000+25+10=1035+55=1090$):

Եւ ի հայրապետութեանս յայտմ նախանգի Տանքս Կիւլիկոյ Տեառն Աղարիայի եղև սկիզբն եւ աւարտ գրոցս:

Նուառս ստացողիս բաղձամբ մաղբամոց բռնիս, առ ոս ձեռնմատոյ էք:

Եւ արդ՝ ես Յովհաննէս փրօքին եւ նուազեալ ծնունդս եկեղեցւոյ, ամենամեղ եւ եղկելի անձամբս ի սաստիկ աշխատ յուղմանէ ապշեալս, եւ անեղև եւ աննաւատի, նայ եւ ոչ փոքր ինչ մաւկոյկ որ է մասն բարի յիս երևի, զի թերևս առից սակաւ մի ոգի: Այլ ընդ մեծամեծ մեղացն, որ յինն գործեցան, փութունքն սուղեալ ոչ երևին: Զի թէ եւ հարկանիմ դատմամբ անաշտս յիշողին զանցանս, սակայն ոչ ձէթ եւ ոչ պատանք, զի բոլորս իմ ապականեալս. ոգի, միտք եւ մարմին, եւ կամ կաշկանդեալ յոլով զեղբրմամբ թէ ո՞ւր եւ կամ երբ խարխալեալ նաւս ընկղմի: Եւս առաւել սաստիկ շինման եւ ամպրոպ հրակայակ, անանջատ վա(յ)րուք ցտեալ մաշին զերկուս մասունս, զօրեակնն ասեմ եւ զծառայականն: Եւ չունիմ ինչ ակնկալութիւն բարի գործոց, այլ խոստովանիմ անկեղծ զի չարին եղէ (յ)արբանեակ, եւ զժամ բարի գործոյն չարաչար վճարեցի: Որ եւ ոչ ունիմ խեցի զի ըստ Յորայ առեալ զթարախն իմ քերիցն: Այլ միայն զԱստուծոյ եւ իմ բուռն հարից զչնորհն, եւ (յ)այն ձեր միջնորդելով. եւ սազս այսր չեմ կարի յուսա(յ)կատու կամ անհաւատ ի պատճառէն փրկութեանս: Աղաչեմ սրտառու եւ արտասուած զիմաւք եւ թաւալիմ յոստ ընթերցողացդ եւ լսողաց, տո՛ւք ինձ ձեռն զի մի՛ ընկղմեցայց ի ծով մեղացս որ զրկեալս ունիմ նաւ:

Եւ զի այս յուսովս յաւաքեցայ գրել եւ ստանալ, եւ վարձկան եղէ յայս քաղցր յայգիս մշակս չար եւ ջերմեռանդ սիրով զսկիզբն արարեալ զըրեցի մինչ ի Գ. տարն, բայց ոչ կարացի պարագել յաղագս տարաբանս եւ ընթերցման գրոց ոս (որոյ ?) եմ ի ծառայութիւն, վասն որոյ կայայ վարձկան ի յայգիս հոգեւոր զեղբայր ոմն Յովսէփ քահանայ, եւ նմա ետու (յ)աւարտել: Խնդրեմ, ոմն աղաւթս սուրբ ի սիրով եկեալ յառաջ, եւ ի սուրբ սրտիւ, եւ կէսք որդրմամբ կամօք իրր չար մատնեալ գերողի, եղբայրքդ կարեկցել, եւ այլք զքաղկաց տարածումն առ երբեակն միակ ի խռնիկ տուք նըւէր, քաւել եւ արգելու յինն զըրկին մահ: Եւ որք սուրբ հոգեւոր աւճայք ի յիսանք յեկեղեցի, զմեծն եւ զսոսկալին զարիւնն ասեմ Աստուծոյ եւ մարմինն տալ փոխան ընդ իմ Հաւր Աստուծոյ ընծայ,

որ հաւատացի եւ հաւատամ զի փրկիմ: Եւ որք զայս մասունս բարեաց յԱստուծոյ առէք պտուղ նշանաց, զնոյն արիտաւր տո՛ւք տուողին ձեզ շնորհաց, զի անցուցէ զիւրաւդատ ցատուն խոց յանցանաց: Ուստի երկուցեալ զողամ յահէն եւ ոչ զզջացեալ յաղուշ նկատեմ եւ կամ սարսափամ. եւ արդ իմ յոյսն Աստուած է եւ (յ)այն ձեր միջնորդելովս. արգահատեցէք հիւքոյս. մի՛ խնայէք ասել, Աստուած քաւեալ (յ) որդրմութեամբ եւ բուժեան զչար կեղ աստին եւ զժահաւ չարաւ զժնեայ որդմամբ լցեալ վիրին բարեբար սպանեալն չնչեալ, զի սղիքն ոչ երևեցին, եւ որք լեքդ ասացէք այո՛ (յ), ամէն, եղիցի: Եւ որք զսուրբ տառս խնամէք եւ զմեղ յիշէք. եւ զուք յիշեալ եւ խնամիք, Ամէն:

Եւ զարձեալ աղաչեմ զպատուական հայրքդ մեր զքաջ պրեկտիկոսքդ եկեղեցւոյ եւ զհոգեւոր հարազատ եղբայրքդ մեր զգոսող աշակերտեալ մանկանցդ, յորժամ վայելէք յայտմ յորդանոս հոգեւորիս գետոցս եւ աստուածատունի զբախտէս զասիւ կամ ընթերցմամբ, յիշէք ի մաքրափայլ յաղագս ձեր զհոգեւոր հայրս մեր եւ զուստուն հոգեւոր մեր, զՎեդալիսոս Հայոց զՏեառն Տէր Աղարիս(յ), որ յայժմս զեղբրեալ կամք իմաստս գիտութեան սորա(յ), զոր տէր Աստուած պահեցէ պարագայց ամաւք ի պարձանս մեր եւ ի պայծառութիւն Ս. եկեղեցւոյ. Ամէն:

Նահ զպատաւոր եւ զարեւոյնդոս Աթոռոյս Ս. Լուսատուրին եւ հաւրս մերոյ զՏէր Մարտիրոսն եւ զՏէր Վարդան կրթնալուսն եւ զերեքեան աշակերտեալ եղբայրքս իմ զՏէր Դանիէլն եւ զՏէր Մկրտիչն, եւ զիս զյեանեալ հողիկս Յովնանէս Գանքիս աղաչեմ յիշել ի տէր սրտի մասք. ընդ սոցին եւ զմարմնաւոր ծնաւդն իմ, զմայր(ն) իմ զԱկար եւ զմայր իմ Թամար եւ զերկուսն եղբարս իմ զԱխիլանն, զփոխեալն տառամամ մանուկս առ Քրիստոս, եւ զԱռաքելն որ է պահեալ շնորհաւք բարեբարին Աստուծոյ ի միխթարութիւն ամենաթշուառ անձինս եւ զայլ ամենայն (յ)արեան նառու մերձաւորսն իմ, աղաչեմ յիշել ի Քրիստոս եւ զուք յիշեալ յիցիք ի Քրիստոսէ յԱստուծոյ մերոյ ամէն, ամէն, ամէն:

Այլ եւ արդ եւ ես աղաչեմ զձեզ զսուրբ տեսանողքդ եւ զվայելողքդ (յ)այտմ աստուածային տառից եւ պատգամաց նախամեծ մարգարէին Մովսէսի յիշել յազօթս գնուստս եւ զանպիտան գրիս Յովսէփ քահանայ եւ զմեղանս ըզմեղանս եւ զմայրն իմ զՄարգարիտն եւ զեղբայրսն զՄկրտիչն եւ զՎազարն եւ զՎարդանն եւ զԵսայասն եւ զԴուքն իմ Թագոսն եւ զԵկեղեցիսն իմ եւ զերկուսն զեռաքուսիկ որդիս իմ զՄակարն եւ զԹորոսն եւ զԵղիսղոսն իմ զԵսայանն եւ զԵսայանն մերձաւորսն իմ, աղաչեմ յիշել ի Տէր եւ զուք յիշեալ լիցիք:

Դարձեալ սղալ(ա)նաց եւ ծագգրութեան գրչիս չլինել մեղագիր, զի եւ օրինակս էր որ սխալ եւ էր որ եղծեալ էր, եւ ես ի մէջ պանդխտութեան գրեցի եւ բազում վիշտս եւ նեղութիւնս կրեցի եւ տրտմութեամբ (յ)աւարտեցի, որպէս եւ զուք քաջ գիտէք զանցս անցից զարիւնս:

Գրեցաւ ի մայրաքաղաքն ի Սկս: